

A Németh László-i gondolkodás érvényességéről

„Folyóiratom ihletője e kar igazi műzsája: a szorongó tájékozatlanság. Hajótöröttek vagyunk, akik a csillagokat nézzük s a partot keressük, abban a hitben, hogy van part, s a csillagok vezetnek.”

(Tamás, 1932.)

Németh László születésének 100. évfordulóját a *Népszabadság* című napilap 2001. április 14-ei száma Tamás Gáspár Miklósnak *Az éleslátó vak* enyhén morbid című pamfletjével köszöntötte. A sokat próbált szerző ebben az opuszában nem kevesebbet állít, mint hogy: „Regényeit nem olvassák, színműveit nem játsszák, eszméit betemette az idő. Németh László mégis velünk marad, valamilyen nehezen megmagyarázható értelemben halhatatlan. Külföldi aligha érthetné meg, miért is tartozik annyira hozzánk, hiszen egyetlen eleven hagyományunknak se része, az életmű pedig romlékony, jobbára elavult.” Majd lejjebb: „Semmi kétség, Németh László antiszemita volt [...] Ezen nincs mit szépiteni, nem is kell, nem is fogunk.”

Ezúttal nem kívánunk szellemi birokra kelni Tamás Gáspár Miklóssal, annál kevésbé, mivel a *Németh László esszéírásának gondolati alaprétegei* című könyvünk közvetve éppen valami hasonlóról szolt, inkább arra mutattunk rá e mostani tanulmányban, hogy a Németh László-i gondolkodás alaphelyzetei történelmi perspektívába helyezve nagyrészt érvényesek voltak és maradtak. A XX. századból átesve a XXI.-be éppolyan dermesztő – például – a „szorongó tájékozatlanság”, mint amilyen 1932-ben lehetett, s a „hajótörött” lét nemkülönben osztályrészünk.

Az alábbiakban ennek a gondolati „érvényesség”-nek néhány jellegzetes elemét kívánjuk megvilágítani. Nem „aktualitás”-ról beszélünk – hiszen az aktualitás múló természetű jelenség –, hanem történelmi gyökerű és erejű érvényességről, ahogyan éppen Németh László fogalmazta: sorskérdésekről. A magyarság Trianon utáni létéről, lehetőségeiről és főképpen a követendő politikai, szellemi és erkölcsi – mondjuk így – ajánlásokról. Ugyanakkor – az elhangzó sok idézet ellenére – nem valamiféle Németh László-breviárium csillogtatása a célunk, hanem a józan érvelés amellet a meggyőződés mellett, amely szerint – miként oly sok más kitűnő szellemtől – Németh Lászlótól sem tanulgat úgy lehet semmit a (most nem részletezett összetételű) magyar szellemi elit nagy része. (Hogy a politikai osztály nagy többségéről már szó se essék.)

Nem lehet véletlen, hogy Németh László éppen 1933-ban, a bethleni konszolidáció bukása utáni időkben hirdette meg *A minőség forradalmát*, életművének egyik legfontosabb ideáját. Ennek a kis esszének az első mondata meghökkentő evidencia: „A munkanélkülieket számon tartjuk, de ki törődik a munkásokkal?” Majd ezeket olvashatjuk. „A közösség élete látszólag egyre kollektívabb lesz, azaz egyre kevesebbet törődik tagjai egyéni életével, nem számít kezdeményezésükre, s nem hederít kívánságukra. Valójában e kollektíválódás alatt elapad a társadalomfenntartó erő, a közügyek »szenvédelye«.” S így folytatja. „Elismerem, hogy szükség van az elosztás reformjára [...] De nem hiszem, hogy az elosztás

Elhangzott a „Válaszutak metszéspontján” című konferencián Balatonszárszón, a Magyarországi Református Egyház „Soli Deo Gloria” Konferenciaközpontjában, 2008. augusztus 12-én.

meggyógyíthatja az élet mély baját. [...] Az elosztás forradalma ideig-óráig talán megnyugtatja az emberiség igazságérzetét, de ha nem lép tovább, még boldogtalanabbá teszi az egyént.” Mély filozófiai alapkérdések ezek, s még egy valódi (azaz történelmi) liberalizmus-kódexbe is beleilleszthetők volnának.

Ugyancsak sarokpontja a Németh László-i gondolkodásnak a magyarság helyzete és ki-látásai a Kárpát-medencében – Trianon után. Már 1928-ban meghirdette az ő sajátos „revízióját”, az integer magyarság elvét. Nem csekély éleslátásra és bátorságra vallott akkor kimondani a következőket: „Az integer Magyarországnál van egy sokkal szentebb jelszó: az integer magyarság. S ennek egy ellensége van: az imperializmus. Amily jogos követelés, hogy minden faj szabadon s külön keretekben fejthesse ki erőit, oly undok merénylet ezt a jogot eltaposni. Nacionalista vagyok, de tudom, hogy a magyar nacionalizmus legnagyobb képviselőiben sosem volt a más mellének szegzett kés, mindig csak a fejünkre süjtő bunkó ellen felemelt kar” (*Új reformkor felé*). Azt is nagyon jól látta, hogy egy ország számára a legjobb külpolitika saját jó belpolitikája. Erdélyre figyelve 1935-ben *A reform* című füzetében axiómaszerűen tárta föl ennek szociálpszichológiai összefüggését. Rámutatott a következőre: „hogy egy idegen államban, idegen erők közt magyar maradjak: legfőbb feltétele, hogy értelme legyen magyarnak lenni. [...] S amilyen mértékben halad idebenn a reform, s lesz haldokló népből példanép, olyan mértékben lesz az ottani tengésből hivatás.” A kisebbségi sors – mint amilyen a magyaroké a határokon kívül (de a határokon belül is, az egész Európát tekintve) – szerinte a minőségelv alapján rendezendő be. „A magyar kicsi nép, s kicsiségét azzal sem szépitgeti, hogy a nagybácsi nagyságára hivatkozik. A tót azt mondja, szláv vagyok, a portugál, hogy latin, a norvég, hogy germán. Mi azonban egész meztelenül csak magyarok vagyunk. [...] Mi joga lehet egy ilyen népnek az életre? [...] A kevesebb joga az élethez az, hogy különb. A kisebbség jogositványa, ha elit tud lenni. [...] Harmincmillió magyar, mondták apáink. De harminc millióan mi egyharmar nem leszünk. Vagy a tízmilliónak kell tehát harminc milliót érnie, vagy a tízmillióra sincs szükség többet. A magyarság előtt egy választás van: meghalni vagy kovász népnek lenni.” Majd így folytatja: „A magyarság több mint egynegyede a határokon túl él. [...] Mit tehetünk mi ezért a kisebbségi magyarságért, szónoklatoknál okosabbat? [...] Nos, a magyar kisebbségnek kellhet pénz, pártfogás, erkölcsi támogatás, de igazán csak az egész magyar nép visszatért életbizalma tarthatja őket fenn.” Azaz, utalhatunk a már említett tömeglélektani jelenségre: hogyha a határon túliak úgy érzik, érdemes magyarnak maradni – hiszen az anyaország példanemzetként viselkedik.

A Magyar Rádió feladatai (1934) című terjedelmes esszéjének első fejezete az *Elszakadt magyarság* címet viseli. Itt arra a társadalomszociológiai jelenségre hívja föl a figyelmet, amely azt tükrözi, hogy nemcsak a határon túliak szakadtak el az anyaországtól, de a határon inneni magyarság is részekre szakadt: a földműves nép, a munkásság a legmélyebbre jutott, de szétszakadt a középosztály is. S elszakadóban az állástalan ifjúság. „Még írónk közt is kevés, aki a nemzeti élet súlypontja irányában helyezkedik el.”

Katartikus élmény volt a számára romániai utazása 1935 augusztusában. Az erről beszámoló útirajznak a *Magyarok Romániában* címet adta. A reménytelen borúlátás lengi be ezt a híres írást: a csonka országbeli magyar vezetők végképp magára hagyták a kívül rekedteket. „A magyarság nemcsak hogy példanéppé nem tudott lenni, ami közép-európai múltja után számára az egyetlen modus vivendi, hanem mélyebbre süllyedt, mint történelme során bármikor.” A román közhangulat sem ígért semmi jót: a fiatal román állam mőhő és öntudatos, nem hajlandó egyezkedni az ott élő magyarokkal. A kemény bíráló mégis az ittenieknek szól: „Erdélyt pedig nem adjuk, imádkozzák az iskolás gyerekek Pesten minden reggel és délben a Magyar Hiszekegy után. A valóságban mást sem tettünk Er-

déllyel egy század óta, csak adtuk és adtuk, és ma jobban adjuk, mint valaha. Mert egy országrészt nem fogadalom, fegyver és birtoklás tart meg, hanem az a titkosabb hódítás, mely úgy ejti meg a földet, mint a férfi a nőt.”

Németh László számos írásában foglalkozott a magyarság közép-európai (tágabban: európai) szerepével, lehetőségeivel. Már a harmincas évek elején fölvetette a „tejtestvérek”-gondolat, -szme érvényességét, s figyelmeztetett a szellemi s lelki elszigetelődésünk veszélyeire: „mi, Duna-népek ott tartunk, ahol a háború előtt, itt élünk egy sorsközösségben, egymásról mit sem tudva. Igazán itt az ideje, hogy megismerjük tejtestvéreinket, akikkel egy sors száraz emlőjét szoptuk.” Meggyőződése szerint mindenfajta közeledés, megbékélés alapja a megismerés. Ezt követheti a megértés, amely a megszeretés előfeltétele. Ezt a megismerést szorgalmazta évtizedekig jó példával járva elől: nyelveket tanult, a Duna-népek nyelveit: román, szerbet, csehet; összehasonlító népköltészetant tervezett, közép-európai folyóirat alapítására buzdított. Ez a lendület az újabb háborús Európa idejének kezdetén támadt fel újra. Szekfü Gyulát is élesen bírálva több helyen szolt a magyar műveltség egyoldalúságáról, arról, hogy „Buda visszafoglalása s Magyarország állítólagos »felszabadulása« után teljesen megsemmisültek azok a régi olasz–délsláv–magyar–lengyel, sőt cseh és román kapcsolatok, melyek mint egy keleti Golf-áram melegítették a kelet-európai kis népek életét” (*Híd a Dráván*, 1940).

Németh László egységes Európáról beszélt, ebben gondolkodott. Ehhez az egységes európai szellemhez kívánta kapcsolni a magyar sorskérdéseket. Az 1940-ben írt Kemény Zsigmondról szóló tanulmányában emblematikus érvénnyel fejtette ki – a reformkor nagy nemzedéke után ki tudja hányadikként – ennek alapképletét. Kemény Zsigmondról Janus-arcú gondolkodóként beszélt. „E Janus-arc egyik fele – írta – abba néz vissza, amit mi másutt mély magyarságnak nevezünk el.” (Azaz Kemény a XVI–XVII. századi történeti gondolkodáshoz hajlott vissza.) „Az ő Janus-arca közül a másik az akkor javában virágzó polgári életforma felé néz”, méghozzá a polgári Angliára figyelve. Kemény „történelmi gyökerű s érzékű magyar polgárságot akart”. Ugy szintén Keménynél találta meg a magyar tradíciók és az európai modernizáció összeegyeztetésének eszményi módját. A „magyar történelmi realizmus” – melynek legszebb mintáját benne fedezhetjük föl – „az életet történelmi szöttesnek látja, s az új eszmék szálainak is az ősi rámán s a megértett szöttesben keres helyet”. Érdemes elidőzni egy pillanatra Németh László itteni metaforáinál: az élet mint „történelmi szöttes”, az új eszmék mint „szálak”, melyeket az „ősi rámán” kell a „megértett szöttes”-be beleszőni.

Kulcsfontosságú újságcikkében – még 1934-ben –, a *Sznobok és parasztlak* címűben példaszzerű világossággal beszélt a magyar szellemi élet kettészakadásáról. (Amit azután a „népi-urbánus vita” fogalomkörébe próbált belegyömöszölni a korabeli s a későbbi ideológiai logikát követő megközelítés.) „Az európai és a szarmata–magyar újra és újra felvonultak itt egymással szemben – írta –, de Balassa, Zrínyi, Csokonai, Széchenyi, Petőfi a bizonyosság, hogy a magyarság legnagyobb alakjaiban ez az ellentét mindig fel tudott oldódni, s az európai látókörű magyar volt az, akiben hazai sors és hazai jelleg a legnagyobb lélegzethez jutott. »Műveltség« és »őserő« mint az irodalom örök hatvanhetes-negyvennyolcas pártja néztek itt [...] farkasszemet, de a magyar szellem nagy pillanatai azok voltak, amikor ezek a pártok értelmüket veszítették.” A felsoroltakon kívül ide vehetjük még Németh László kedves mély magyarjait is: Berzsenyit, Keményt, Katonát, Széchenyit, Adyt. S kortársai közül: Bartókot, Móriczot, Illyést. Ők valójában nem „népiek”, de nem is „urbánusok”, hanem – miként ezt éppen Némethről állapította meg Cs. Szabó László –: nemzetiek. (A nemzeti itt az európai kultúrán átszűrűt népi kultúrát jelenti. Maga Németh László sem tartotta magát „népi” írónak – persze „urbánusnak” se.)

A *Sznobok és parasztok* gondolatmenete a *Magyarság és Európa* című, 1935-ben megjelent könyvében folytatódott. Itt azt írta, hogy e „kétféle írónép [...] fogatkozása nyilvánvaló, a két magatartás úgy áll egymás mellett, mint a kívánatosnak szétesésterméke”. És vajon mit jelölt meg „kívánatosnak” ebben az összefüggésben? Idézzük: „Kísérletek európai és magyar magatartás szerves összefűzésére – a harmadik út ki- vagy továbbtíprására e súlyos társadalmi gátlás ellenére is vannak. A *Tamúban* én magam is e harmadik útnak vágtam neki több bátorsággal, mint szerencsével [...]” Tehát a harmadik út Németh Lászlónál nem valami köztes megoldás, hanem a magyar érdekek és az európai lehetőségek szoros összekapcsolása: a magyar sorskérdések európai összefüggésekben történő vizsgálata.

De evezünk némiképpen háborgóbb vizekre. Mélymagyarság? Igen. Tiszta logikával végigvezetett és történelmi tartalommal hitelesen megtöltött fogalom ez. Érvényes fogalom. A Szekfű Gyula ellen írt nagy esszéjében (1940) magyarázta meg ennek tartalmát a legszebben: „a két alattunk levő mélység: történet és nép alkotókban összeforrt természete és kultúrája. Mélység, amelyből egy nemzet mennyboltja épül.” A „híg magyar” fogalom már nehezkesebb és problematikusabb. Az elnevezés egyébként is rossz, hiszen tényleges tartalma a mély magyarság hiánya, nem pedig valaminek a sűrűsége, illetve hígsága. Szociológiai megközelítésben pedig: „a vívódások nélkül asszimilált magyarok” tartoznak ide, továbbá „ami [...] a színmagyarságból is hozzájuk kopott” (*Faji hibáinkról*, 1941). Ez az érzékeny és ingatag képlet még azzal is bonyolódik, hogy – szerinte – a „jött magyarok”-ból is váltak egyesek mély magyarokká (Heltai Gáspár, Erdélyi József, Sárközi György). Azt a következtetést mindenestre levonhatjuk, hogy a „mély magyar” vagy a „híg magyar” (van – a *Kisebbségben* egy-két helyén –, ahol így írta: „felszíni” magyar) gondolkodás a történelemről, annak kötelező tanulságairól – nem származás kérdése, tehát nem faji kérdés. Hanem alkati adottság. (S különösen nem esztétikai kategória.)

A *Kisebbségben* című röpiratot (1939) ezekkel az iménti sorvezetőkkel érdemes olvasni. A magyarországi asszimiláció történetét vázoló gondolatfolyam e műben igenek és nemek sorozata. E mellett ellentmondásosan összetett is. Miként maga az egész korabeli (és későbbi) gondolkodás az asszimilációról, amely mint élethelyzet s mint szellemi vita rendkívüli módon összetorlódott egy olyan történelmi és társadalmi közegben, amely önmaga is bonyolult és nem kevésbé ellentmondásos volt. A *Kisebbségben* ezen vonulata jó néhány ponton szociológiai értékű; más helyeken viszont meghökkentő módon leegyszerűsít, illetve számos támadási felületet ad. A szerző siet, hogy minél előbb publikálja gondolatait. Nem cizellál. Nyers. A *Kisebbségben* másik, a sajátos „irodalomtörténeti” vonulata rendkívül szuggesztív (még akkor is, ha egyes nevek és életművek akár az ellentétes kategóriarendszerbe is tartozhatnának), a minden valamirevaló (irodalom) történész szükségszerű elfogultságával megírva. (Ez egyáltalán nem idegen az esszé műfajától.) Egyetlen markáns szempont érvényesül itt: milyen mértékben hordozta az adott életmű a XVI–XVII. századi magyar szellemiség ihletését, azaz a mély magyar szemléletet. Végül is: mennyire illeszthető a modern kori történelmi gondolkodás ama vonulatába, melyet a Kemény Zsigmond-i, Széchenyi István-i „történelmi realizmus” képvisel. Ez következetes gondolkodásmód Németh Lászlónál, mivel ezt a vonulatot tekinti a nemzet életesélyei szempontjából a leglényegesebbnek. Egyoldalú „sereg számla” lenne a *Kisebbségben*? Igen, egyoldalú, ámde akkor, 1939 tavaszán Németh László éppen ezt az oldalt, a nemzeti megkapaszkodás mélységeit, talpköveit kereste, ebbe kapaszkodott, ezt tette meg történelmi példának. Főlnagyította ugyan a „történelmi realizmus” fontosságát, ám egy olyan korban, amelyikben éppen ezt a történelmi realizmust lett volna hasznos követni. (Az egész kérdéskör leginkább sebezhető pontja a *Kisebbségben* megjelenésének ideje: 1939 tavaszán, a második zsidótörvény kihirdetésének idején került az olvasók kezébe.)

Hasonlóan szorongató történelmi szituáció övezte 1943 nyarán a második *Szárszói beszéd* elhangzását. Szinte publicisztikai közhelyként vált használatra alkalmassá az a vélemény, amely szerint Németh László e szárszói beszédében újra egyik retrográd fixa ideáját, a „harmadik” utat hirdette meg, s ezzel kivárára, passzivitásra hívott fel (vagy legalábbis adott ösztönzést), ami végső soron az antifasiszta összefogás lehetőségét, esélyét csökkentette. Egy másik felfogás szerint – ezzel szemben – 1943 nyár végén már eldőlték a magyar jövőt befolyásoló legjelentősebb nemzetközi háborús és politikai kérdések, ennélfogva mi sem volt aktuálisabb gondolkodói magatartás Németh számára, mint a várható jövő fürkészése.

Szögezzük le tárgyyszerű egyértelműséggel, hogy a szárszói előadás szövegében nem fordul elő a „harmadik út” kifejezés, sem szó szerint, sem a jelzett értelmezés tartalma szerint. (Németh László a „harmadik oldal” egyik aspektusát villantotta fel egy metaforában, kérdésre válaszolva – tehát az előadás szövegén kívül –, amelynek az volt a köznapi, kíváncsúszerű lényege, hogy Magyarországnak a háború befejezése után valóban magyar érzelmű és magyar érdekű vezetői legyenek. Idézzük a konferencia jegyzőkönyvéből Németh László itteni rögtönzését: „Tegyük fel [...], hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most föláll valaki, s azt kérdi: Nem lehetne Új-Guinea a pápuáké? Ez a harmadik oldal.”) Maga az előadás egyébként két nagy részből áll: a magyar történelem fő vonulatainak értékeléséből és a várható, háború utáni kibontakozás taglalásából. Történelmi visszaillesztésében azt kutatta Németh László, „hogyan süllyedt »bennszülötté« ez a nagy középkori nemzet tulajdon országában”. Megállapítása szerint Mohács után a Habsburgok voltak a gyarmatosítók, a modern időkben pedig az asszimiláltak vették át ezt a szerepet. (A „kisebbségben” metafora és életérzés tehát változatlanul jelen volt itt is, ekkor is.) Az előadás legszebb része az „értelmiségi társadalom” újbóli meghirdetése, a gondolkodó magyarok megszólítása, az értelmiség „Noé bárkájának” látomása. Nem hallgatta el azonban félelmét, aggodalmait sem. Leginkább attól félt, hogy az új világ, a háború utáni Magyarország vezetőit „külföldön élő tanácsadók” választják majd ki. Intelmei a következők. 1. A szabadság valóban a magyarság felszabadulása legyen. 2. A „munkásnép” – ide értve az értelmiséget is – védelmét kéri az új hatalom képviselőitől. 3. Óva int a vagyonától nyilván megfosztandó uralkodó rétegek fizikai megtorlásától. (Kiemelés: N. L.)

Megfogalmazta ugyanitt a korábbi megaláztatás, kirekesztés, egzisztenciális háttérbe szorítottság miatti „bosszúszomjas zsidóság” (egyébként szerinte érthető) revánsvágya miatti szorongását is. (Ezúttal sem általában a zsidókról beszélt, hiszen egyetértéssel szolt – ugyanitt – a „szemérmes kultúratisztelő” zsidókról.)

El is jutottunk a Németh László-i esszéírás legtöbbet kárhoztatott, érzelmileg és ideológiailag is értelmezhető állásfoglalásához: a szerző állítólagos – ahogyan ezt többen megfogalmazták –, nem mindig működő, de azért fel-feltámadó antiszemizmusához. (Nyomon követhető persze, hogy elsősorban a szélsőséges liberalizmus képviselői körében tartotta és tartja magát ma is ez a durva megbélyegzési kényszer, ámde sok jóhiszemű érdeklődőt is elbizonytalanít ez a folyamatosan hirdetett ítélet. Sőt: újabban már Móricz Zsigmondot és Márai Sándort is antiszemita hajlamokkal gyanúsították meg.) Lehetetlen most újra végigelemezni a teljes Németh-életműnek a zsidósággal kapcsolatos összes megjegyzését, okfejtését, észrevételét. (Említett könyvünkben megtettük erre a magunk próbálkozásait.) Efféle nagy ívű vállalkozás helyett Bibó Istvánt idézzük az antiszemizmus mibenlétéről. (A legszörnyűbb ebben az egész antiszemizmus-kampányban – nemcsak Németh Lászlóval kapcsolatban – az, hogy játszi könnyedséggel osztogatják ezt a stigmát

a stigmagyártók, ámde nem mondják meg soha, mit értenek antiszemitizmuson. Álljon itt egy részlet tehát erről Bibó István a *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után* című klasszikus tanulmányából.)

„Antiszemitán nem kell mindenkit értenünk, aki *nem szereti* a zsidókat, de nem elég azokat érteni, akik a zsidók ellen uszítanak vagy a zsidókat *üldözik*; hanem azokat kell értenünk, akikben a zsidók különböző veszedelmes tulajdonságairól, mohó és csalo vagyonszerzéséről, erkölcstelen és politikailag destruktív voltáról, bosszúállásra és hatalmaskodásra való hajlandóságáról egy összefüggő kép alakult ki és rögződött meg. Az antiszemita ebben az értelemben egyaránt lehet becsületes és aljas, lehet szelíd és lehet kegyetlen, lehet ártatlan és lehet bűnös: lényege az, hogy olyan ember s az embereknek olyan csoportja, amely a *társadalmi valóság egy darabjáról* görcsösen megrögződött, *torz képet hordoz magában*” (Kiemelések: B. L.).

Ezek után, ha valaki jóhiszeműen végigböngészi Németh László számtalan „zsidópaszszusát”, nem juthat más következtetésre mint arra, hogy az ő tiszta szívé és naivan bátor okfejtései sehol sem antiszemiták. Legföljebb egyes zsidó személyek vagy egyes zsidó csoportok, vagy egyes zsidó jelenségek kritikái. Eppúgy léteznek és működnek ezek, mint egyes nem zsidó személyek, nem zsidó csoportok, nem zsidó jelenségek kritikái. A kritikai szellem – a Németh Lászlóé például – nem fajok között válogat. Még a *Szárszói beszédben* előforduló – s valóban kárhóztatható – Shylock-metafa sem antiszemita. (Ám mindenképpen szerencsétlen megjegyzés, hiszen akkor 1943-at írtak.)

* * *

Az 1945 utáni esszétermésből már csak egyetlen gondolatkörre van lehetőségünk rávilágítani. Ez pedig – szoros összefüggésben mindazzal, amit eddig bemutattunk – a nacionalizmus. Akár idézőjelbe téve. Németh László 1967 elején levelet írt valakinek (tudjuk, Darvas Józsefnek), melyben reflektál egy a *Népszabadságban* megjelent cikkére. Befejezésül ezt a levelet idézzük – kommentár nélkül – teljes terjedelmében (*Levél a nacionalizmusról*).

„Kedves Barátom!

Vasárnapi cikked után bizonyára elárasztanak a levelek. Én is mint olvasó köszönöm meg (mert író többé, hála istennek, nem vagyok); fölszólalásod országos jelentőségű tett, mindnyájunkat gyöttrő sérelmet mond ki – jól megválasztott alkalomból, okos mérséklettel.

A magyarság szétesése az utóbbi években meggyorsult. Gyengül a vonzáscentrum, amely a határokon túl rekedt, a világba szétszóródott magyarokat ide kösse; – fogyó ellenállással zuhannak más, erősebb központok felé. De gyengül a magyarság kohéziója idebenn is; a legesztelenebb, magunktól elidegenítő divatnak is gyorsan táborra nő, ami magyarságunkra emlékeztet – ha múlt az, ha szokás, ha irodalom: ellenszenvenné lesz.

A legnagyobb baj, hogy e folyamat ellen védekezni sem szabad. Fennmaradásunk gondjaitól szenvedni, azokra célozni is: nacionalizmus. A nacionalizmus szóval olyan visszaélés folyik, mely fölér egy nemzeti idegbénulással. Pedig hát világos, hogy a szocializmusban is nemzetek élnek, mint ahogy egyének is. S ahogy az egyének léte, kifejlődése nem individualizmus, nem nacionalizmus a nemzeteké sem. A nacionalizmus ott kezdődik, ahol egy nemzet (mint az individualista az egyének rovására) más nemzetek rovására akar kifejlődni. Ezt pedig a magyarok nem csinálják.

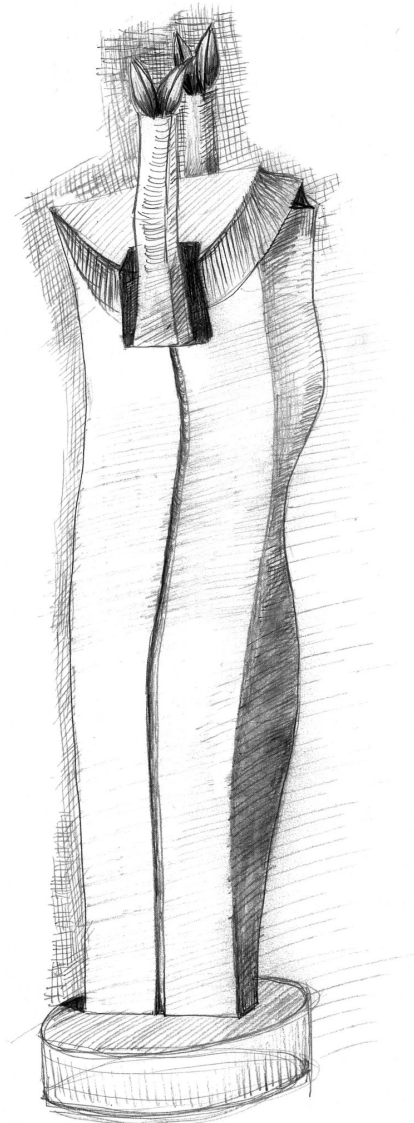
Ma, amikor az áttérés egyik nyelvről a másikra egy nemzedék alatt, de egy életen belül is végbemehet, sokfelől ostromolt kis népeket kétségkívül csak bizonyos „büszkeség”

tarthat össze; az a hit, hogy érdemes ahhoz a nemzethez tartozni. Egyesek nemcsak ezt a büszkeséget üldözik, de gátolják (közeli példákat hozhatnék fel) annak, ami ezt a büszkeséget táplálhatná, a kifejlődését is.

Nem hiszem, hogy cikked (még ha egy-két ilyen, a más szemében a szálkakeresőt leintenek is) a mai gyakorlaton sokat változtathatna, vagy épp a szomorú folyamatot megfordíthatná. De az is szép, s mint tapasztalom, nagyon sok embernek vigasz, hogy valaki az ujját tiltakozásul mégiscsak fölemelte.

Budapest, 1967. február 1-én

Szeretettel
Németh László

ROS
2008
JANÓ